

Een historisch geografische reis van Wolfsdonk naar Westerwijk

door Jan van Helvoirt

Wanneer je in de Late Middeleeuwen met de kar vanuit Hilvarenbeek naar Diessen reed kwam je even over de grens net voorbij *de Zwarte Hekken* bij een oud buurtschap of gehucht aan, dat de welluidende maar tot nu toe vergeten naam *Wolfsdonk* droeg. Wolf betekende bijna altijd: grens. En het nog bestaande markante met zware bomen omgeven stukje grasland tegenover het crematorium, de donk, was echt 'hoger gelegen' dan het westelijke broekgebied. In 1554 bezat daar Dierck Anthonis Zegers de beemd *de Wolfsbruc* in de Waterstraat. Peter Henrick Wouters kocht in 1550 *de Wolfsdonk* en Jan Wilboorts woonde toen in een hoeve in de Waterstraat naast *de Wolfsdonk*.

Vlak daarbij kocht secretaris Martinus Huysmans in 1808 *'t Wolfsveld* en Paulus Schilders, hij woonde achter de oude boerderij van de latere familie Van Korven aan *de Wolfsdonk*, werd in 1815 eigenaar van *de Wolf*. In 1802 was Geertruida Louis daar dienstmeid bij Paulus Schilders. Op zaterdag 2 mei beviel zij van de onwettige dochter Petronilla. Adriaan van Dommelen uit het Sprenkeleind had, als een echte 'boze wolf', haar meermaals *verleid met schoon schijnende woorden*. In de Diessense Buskens had hij met haar *vleeschelijk geconverseerd*.

Bij het Huiske ten Halve van Marinus en Adriaan van de Sande, gelegen aan de noordwest punt van *de Wolfsdonk*, kon je in 1830 nog linksaf door de Bremstraat en via het Lurincx Eynd naar Diessen. Rechtdoor lopend vanuit *de Wolfsdonk* kwam je via een smal akkerpaadje bij het Pannenhuis aan het Laar uit. Je kon ook bij *de Wolfsdonk* omdraaien om via *het Groenendaals Straatje* kasteel Groenendaal te bereiken. Maar wij gaan in deze reis in tijd en ruimte rechtsaf te voet door de Waterstraat, die vroeger parallel aan de Heuvelsche Loop helemaal naar de Heuvel liep. We laten meteen rechts *het Broekstraatje* met op de hoek de voormalige hoeve *de Tychelryt* liggen en houden uiteindelijk halt bij de Westerwijk. De oudste naam die we gevonden hebben is *Wishorinck*. Via *Wistrick* in 1650 kwam men rond 1800 tot *Westerwijk*. Het originele 'hornick' (horik, hurk) betekende: uithoek. 'Wis' kende de betekenis van: lage natte graslanden. Dat is dus echt heel iets anders dan: 'wijkje ten westen van de oude Heuvel'! Oorspronkelijk strekte de *Wishornick* zich uit van de hoek van de Waterstraat tot het huidige driehoekig grasveldje met de voormalige brandkuil: het Klein Gemeyntje. Een brede langgerekte hoek 'gemeynt' in eigendom van de gemeente en met bomen beplant.

Kroniek van de Westerwijk vanaf 1520

In 1520 wordt Willeboort Jan Willeboort van den Nieuwenhuysen alias die Brouwer aan *de Wishorinck* geboren. Bij Fransken Jans van der Steghen krijgt hij vanaf 1540 daar zes kinderen. Oudste zoon Adriaen Willeboort blijft aan *de Wishorick* wonen in een huishouden met Maeyken Adriaen Emmers. Zoon Peter Willeboort verhuist naar den Heuvel alwaar hij 'de Clinckhamer byden kerckhof' koopt. Tot slot betreft de jongste zoon Hans Willeboort alias die Brouwer 'het Groot Huys' bij de Diessense kerk.

Adrianus van Gestel, gehuwd met Francisca Verhoeven overlijdt in mei 1927 en laat vier onmondige kinderen achter. Het adres is: Westerwijk A 123. Op 1 juni 1927 wordt de inventaris van de boerderij aan de huidige Waterstraat beschreven door Jan Vingerhoets uit het Pannenhuis. Hendrik van Gestel uit *Huiske ten Halve* is getuige. De boerderij wordt voor 400 gulden per jaar gepacht van de weduwe van Antonie de Kroon uit de Haghorst. Cornelis Hoozemans en Jan van Nieuwkuik zijn de knechten. **in de huiskamer:** grote kast, kleine kast, zes stoelen, twee tafels, klok, spek; **in de slaapkamer:** twee bedden met toebehoren, kast, kast met stolpen, zes stoelen, naaimachine, lamp, kachel; **in de keuken:** potten en pannen; **in de stal:** zes koeien en een paard; **in de wei:** twee kalfvaarzen; **in de schuur:** drie

kalveren, paardentuig, acht varkens, twintig kippen, aardappelen, dorsmachine, korte kar, treizelmolen, ploeg en eg, schoppen, rieken en zichten, stroo; **op de zolder:** rogge, haver; **op het erf:** brandhout; **op het veld:** rogge, haver, gras, aardappelen en mangelwortelen. Waarde 4810 gulden.

Tafel van de Heilige Geest bezit weiland in 1531

Henrick van der Vliet heeft in **1524** een dries aan *de Wishornick* in eigendom. De kinderen Jan Peters van de Loe bezitten in **1524** een erf in *de Wishornick* bij de Waterstraet. Gielis Peters verkoopt op 1 september **1526** aan Raessen Jaco Raessen een dries aan *de Wishornick* naast Lenart Cops. Peter Hendrick van den Laeren heeft op 6 december **1526** een wei *de Wishornick* in bezit. Anthony Wouter Bayens koopt op 3 februari **1528** een dries aan *de Wishornick*. Mathijs Peter van Aelst is medio mei **1530** eigenaar van het erf *de Wishornick* bij de Waterstraat. Jan Hendrick Bruers bezit in **1530** een hoeve aan *de Wishornick* tussen Bartholomeus Maes en Jan Smekens. In **1530** woont Adriaen Laureys Damen samen met Cathelijnn Henrixx van den Nieuwenhuysen aan *die Wishornick*. Dirck Mathys Coster koopt op 20 december **1530** een stuk erf aan *de Wishornick* bij de Waterstraat. De Tafel van de Heilige Geest verpacht in **1531** een erf aan *de Wishornick*. Jan Martens Verlangshot boert in **1533** in een hoeve aan *de Wishornick*. Marcelis Jan Zweens bezit in **1551** een aanstede aan *de Wishornick*, een 'erf waarop een huis placht te staan'. Jan Marcelis Jan Zweens woont in **1551** in een hoeve aan *de Wishornick*.

Cornelis Mallens koopt de hoeve in 1684 van Aert Claesse van de Sande. Enkele percelen zijn: *Kercken Acker*, heide *de Steenoven* en het *Put Beemdeke*. In 1751 is Cornelis Adriaan Smekens de huurder. Wilbort Jan van Rijthoven koopt op 18 december 1781 huis, stal, schuur en hof en enkele percelen grond groot 30 loopse aan *de Westerik* van Adriaan en Cornelis Mallens. Wilbort schijnt 'grutter' te zijn. In 1792 woont Gerrit Servaas Zeebregt ook in het pand. In september van dat jaar vraagt Gerrit 'zijnde een eerlijk man dog armoedig' of hij gratis twee loopse heide mag innemen aan het einde van de Waterstraat 'vooraan op de Vlakke Heijde lopende naar Baarschot'. Later in 1830 staat er een huisje van de Heilige Geest of Armen van Diessen op. In 1932 wordt dat armenhuisje afgebroken en bouwt de gemeente op sectie C 622 een 'keuterboerderij'. In februari 1942 loopt de boerderij meer dan 1000 gulden schade op door 'bommen van een niet-geïdentificeerd vliegtuig'. J.F. Hoosemans koopt op 16 september 1953 het boerderijtje op het adres A 142.

De Eckerstraat in 1562

Peter Gerit Cornelis Nouwen koopt op 28 maart **1551** een stukje erf aan *de Wishornick* 'waar hij een huys op setten sal'. Ariaan Laureys Damen woont in het voorjaar van **1554** in een huis aan *de Wishornick*. De kinderen van Wilbort Jan Martens bezitten in **1554** de Heystman aan *de Wishornick*. Adriaan Michiel Claes Gerits boert in de winter van **1560** in een hoeve aan *de Wishornick* naast Bartholomeus Peter Meus Scellekens. Gijsbrecht Jan Huyben bezit in **1561** een hoeve aan *de Wishornick*. Henrick Peters van den Berge bewerkt in **1562** de beemd de Vytfanck aan *de Wishornick* aan de Eckerstraat en verkoopt het aan Meester Geraerden zoon Meester Cornelis van Hoern. Henrick Willem Gerits van den Hoeve laat op 14 februari **1562** huis en hof na aan *de Wishornick*. Henrick Henrick Bruers koopt op 11 februari **1566** huis en hof aan *de Wishornick*. Henrick Henrick Peters is in de zomer van **1567** eigenaar van een akker ter plaatse *de Wisthoirck*. Jan Cornelis Michiels bezit in **1568** huis en hof aan *de Wishornick*. Jan Wouter Bartholomeus Michielsen van den Nieuwenhuysen is gehuwd met Joorisken Bartholomeus Schellekens en zij boeren in **1600** met drie kinderen aan *de Wishornick*. Ghijsbrecht Wilbort Vingerhoets woont in **1620** op de stede genaamd *de Wisterick*.

De oudst bekende eigenaar van dit pand is Bastiaen Hendrixx van Hove die samen met zijn broer Christiaen Hendrick van Hove uit Aarschot in 1681 de hoeve verkoopt aan Peter Otten. Met ruim 27

gulden aan belasting is dit veruit de grootste hoeve in de Westerik. In 1692 wordt er, komende vanuit het huis van chirurgijn Hanegraef aan de Beekse Plaats, een rosoliemolen in de schuur bij de hoeve gebouwd. De volgende eigenaar is Jaspar Huyberts Woestenberg. Jan de Bruyn huurt in 1774 de boerderij groot 40 loopse met oliemolen en zijn zoon Marten de Bruyn is in 1778 huurder van Cornelia Hofhuysen weduwe van Peter Jan Woestenberg. In 1789 rekt Marten jaarlijks '60 gulden en 14 zakken rog Bossche Maat' af aan de eigenaar Jasper Woestenberg. In 1830 is Adrianus Woestenberg eigenaar van de molen. Kort voor 1900 wordt de molen definitief stilgezet.

Van Overbeek smid in 1650

Jan Willems van Breda verkoopt op 10 oktober **1624** op *de Wishornick* aan mr. Gijsbert van de Nieuwenhuysen 'een hofstad mette groese wesende chijnsgoed ende het land wesende leengoed van Achternaecken'. In **1627** vormt Grietje Anthonis de Cromme op *de Wishorninck* een huishouden met Willem Jansen van den Nieuwenhuysen. In **1641** sterft Maeyken Adriaen Willeboort ongehuwd aan *den Wishorick*. Ariaenken Wouter Blaarmans is in **1645** gehuwd met Jan Willems van den Nieuwenhuysen. Deze armmeester krijgt op *de Wisterick* acht kinderen. De oudste zoon Willem wordt tapper aan de Beerten in Beek. Op 26 augustus 1694 krijgt hij slaande ruzie met de hoevenaar van Gorp *bij de catholijcke kercke ende aldaer door den pastoor int veghten soude gescheijden sijn, daer naer door al de werelt uijtgelachen wiert ende als een sottjen sat langhs s'heeren straeten liep*. De derde zoon Adriaen treft het nog erger, wanneer hij in een herberg beschonken tegen de schoorsteen valt 'waardoor zijn blaas openbarst en een dag later overlijdt'. Dochter Maria blijft aan *de Westerick* wonen en is getrouwd met de smid Gerrit van Overbeek, die daar zelf al eerder dat vak uitoefent.

De oudst bekende bewoner is Hendrik Otten in 1751. Jan van Nieuwkuyk is samen met de weduwe Jan Otten in 1792 eigenaar en Cornelis Mutsaers is de pachter. In 1807 voert Van Nieuwkuyk een proces tegen zijn schoonzoon Assuerus van der Poel omdat het pand veel achterstallig onderhoud heeft. Secretaris Martinus Huysmans, later de eerste burgemeester van Hilvarenbeek na de Franse tijd en opa van notaris Emile Huysmans, bezit in 1830 het boerderijtje aan de Eckerstraat. Zo heette het zandweggetje aan de westkant van de boerderij en kwam uit halverwege de Waterstraat bij de voormalige 'Armenhoeve' van Anthony de Kroon. Begin vorige eeuw is mijn grootvader Cornelis van Helvoirt nog even eigenaar. In juli 1954 wordt het pand (A 139), in eigendom van Marie de Kroon en Bert de Lepper, gesloopt. Maar eerst wordt op 14 november plechtig de proefboerderij met open loopstal genaamd 'De Nieuwe Erve' geopend door ir. H. Posthuma, directeur van het Instituut voor Landbouw Techniek en Rationalisering. Pastoor Van der Linden zorgt voor de traditionele inzegening.

Openbare verkoping in 1681

Peter Merten Otten erft op 3 oktober **1651** een huis met boomgaard ter plaatse *de Wisserick*. In september **1652** koopt hij een stuk Nieuw Erf ter plaatse *de Wisserick* 'in den dorpe Diessen'. Lysken Jan Moonen, kleindochter van eerder genoemde Ghijsbrecht Wilbort Vingerhoets, wordt sinds het overlijden van haar moeder in **1655** opgevoed bij haar oudoom Anthonis Wilbort Vingerhoets aan *de Wishornick*. Op 9 september 1681 vindt de taxatie van de nagelaten goederen plaats in het huis van Catharina Jansen van de Nieuwenhuysen aan *de Westrik*. Bastiaen Hendrixx van Hove bezit in **1684** een boerderij met gronden aan *de Westrik* zuid de Vroente en west de Waterstraat. Peter Niel Otten gehuwd met Margrieta Peter Willems van Huygevoort overlijdt en laat op 30 augustus **1684** aan zijn zoon Marten en dochter Cathalyn ieder de helft van de hoeve na aan *de Wistrickx*, eerder op 18 december 1673 gekocht van Elisabeth Aerts van Loon. Willem van de Nieuwenhuysen verkoopt op 10 maart **1694** een huis met hof groot ½ loopse, aan *de Wisterick* oost en zuid de Gemene Vroente, aan zijn broer Adriaan. Peter Stoffel van Loon koopt op 7 september **1701** de akker 'de Teuw' groot 2 loopse aan *de Wisterick* van Hendrick Boertels.

In 1751 boert Andries van Spreeuwel op deze oude hoeve. Wanneer de Fransen in 1764 Diessen plunderen heeft Andries een schade van 7 gulden aan gestolen huisraad. Voor de Franse paarden moet hij 500 pond hooi afstaan. In 1792 is zijn zoon Adam opvolger op het bedrijf. De omschrijving in 1809 is: huis, schuur, schop en erf. Maria van Spreeuwel boert in 1830 als weduwe op deze boerderij. Oorspronkelijk staan alle boerderijen heel ver van de straat, ook wel gemeent genoemd. Vanaf de zeventiende eeuw mogen de bewoners gedeelten voor het huis opplanten, die men 'voorhoofden' noemt. In 1956 bestaat de Westerwijk als buurtschap uit 12 gezinnen. De hele Westerwijk (acht gezinnen), de Heuvelstraat vanaf de Holleweg (Frans Baars en Frans van Riel), van de Lombartsstraat (Frans van Gils) en van de Waterstraat (J.F. Hoosemans). Een laatste relict is het zandpaadje pal ten oosten van de boerderij. Mijn voorouders hebben dat ruim anderhalve eeuw gebruikt om vanuit de Heuvel de akker *de Elders* vanaf de Westerik met paard en kar te bereiken. Eerder in 1770 wordt Jan van Gool beboet omdat het Straatje achter Van Spreeuwel 'lopende na *den Ellaar*' niet is opgemaakt.

Armoede door noodweer in 1719

Dirck Jacob Bressers beurt in **1702** zestig gulden aan schadevergoeding, wanneer brute Franse soldaten Diessen plunderen. Bij Bressers steelt men 'kleeren, linde laeckens, gaeren, hemde, slaep-laeckens ende huysraet'. Later in **1719** laat hij een schepenverklaring opstellen over het noodweer in de Waterstraat en *de Wishornick* dat hij *inden verleden somer doorden vehementen hagel-slagh nevens andere nabueren alhier van alle sijne gewasschen, soo van boeckweijt, koorn als andersints schier ofte seer weijnigh behouden heeft*. Daar bij deze boer binnen drie jaar ook al drie koeien en twee paarden gestorven zijn, kan hij zijn vrouw en zijn zes kinderen niet meer onderhouden!

Vanaf 11 december **1723** verkoopt Dirck van den Bergh uit Diessen, als man en momboir van Elisabeth Jan Vingerhoets 'een gerechte vijfde part in een aenstede met huys en schuer daerop staende en parceelen soo saeij als weijlanden ter plaetse genaemt *de Wisterick*' groot 30 loopse aan Adriaan Vos uit Westelbeers.

Hendrick Aert Peters huurt in **1725** huis, schuur, hof en zaailand aan *de Wisterick*. Jan Andries van den Nieuwenhuysen is gehuwd met Stoffelyn Jochem van Loon en samen huren zij in **1729** een boerderij *aende Wisterick* van de kinderen van Maria van den Nieuwenhuysen. Wouter Marcelis laat in het voorjaar van **1734** de Polder groot drie loopse na in *de Wisterick*.

In 1751 huurt Marten Aben deze boerderij van Jan de Hest. In 1792 is Nicolaes Hendrik Jan Dirken bewoner en eigenaar. Jan van Engelen bezit in 1830 in Diessen meerdere boerderijen. Behalve deze boerderij aan de Westerwijk is het huidige Café Kerkzicht aan de Heuvel met de daarbij gelegen schuur ook van hem. Frans Baars, geboren op 21 april 1894 te Zevenaer, woont sinds 1 september 1942 als los arbeider van de gemeente in de woning nummer A-135. Op 1 mei 1959 krijgt hij eervol ontslag. Zijn adres is dan Heuvelstraat 18. Nadat de bewoners van de Westerwijk en de Waterstraat op 3 januari 1935 de gemeente aanbieden om 1/8 deel van de klinkers zelf te betalen wordt de straat verhard. In 1968 wordt de oude Westerwijk sterk gewijzigd door een reconstructie van de wegen en de demping van de brandkuil tegenover deze hoeve.

Proces voeren in 1807 omtrent bouwval

In **1774** huurt Jan Jansen de Bruyn een boerderij aan *de Westerwijck* van Hendrick Paulus Damen. Jan de Bruyn woont in **1774** op de boerderij met de Oliemolen aan *de Westerik*. Marten de Bruyn huurt in **1778** de Oliemolen met boerderij groot 40 loopse aan *de Wisterik* van Cornelia Hofhuysen weduwe van Peter Jan Woestenberg. Marten Jan de Bruyn huurt in **1789** huis en stal met 'de Olymoolen' groot 40 loopse aan *de Wistrik* van Jasper Woestenberg voor jaarlijks '60 gulden en 14 zakken rogge Bossche Maat'. Cornelis Mutzaart pacht in **1790** een boerderij op *de Wisterwijk* van Jan van Nieuwkuijk. Godefridus Engelen koopt op 8 oktober **1802** een Voorhoofd groot 32 roede aan de zuid- en westzijde van zijn erf genaamd 'de Aenstede van Nicolaes Hendriks' aan *de Westerwijk*. Jan van Nieuwkuyk voert een proces

tegen zijn schoonzoon Assuerus van der Poel omdat in **1807** het huis aan *de Westerwijk* volstrekt reparatie nodig heeft. De kinderen Peter Vingerhoets kopen in het najaar van **1810** een boerderij op 't Gijzel met 't Nieuw Erf aan *de Westerick* groot 4 loopse 18 roede oost Woestenberg, zuid de Heide, west Adriaan van Dommelen en noord de Gemene Weg. Op 12 december **1820** vindt er onder leiding van notaris Martinus Huysmans een openbare verkoping plaats van de meubilaire goederen van Cornelis van der Heijden op *de Westerwijk*.

Cornelis van der Heyden biedt op 12 december 1820 zijn meubele goederen openbaar te koop aan.		
Jan van der Heijden	spaa	fl 1,60
Cornelis Peeters	tob	fl 1,10
Cornelis van der Heijden	swarte bonte koe	fl32,50
Jan van Gestel	handketel, theeketel	fl 4,16
Jan Baptist van Rijthoven	koffijketel	fl 3,50
Norbert van Dommelen	25 schapen	fl69,00
Willem Kastelijns	8 schapen	fl13,60
Simon de Leest	6 schapen	fl15,00
Adriaan Vingerhoets	100 steen rogge stroo	fl 4,70
Cornelis van Agt	50 steen spurrie	fl 4,00

Armenbestuur bezit huisje met hof in 1830

Jan van der Heijden, zoon van Cornelis, erft op 22 november **1825** een boerderij aan *de Westerik*. Hendrina van Dommelen weduwe Peter Cornelis Jansen koopt in november **1830** een 'kamer, hof en schop' aan *de Westerik* oost Willem Jonkers en west Jan Baptist van Rijthoven. Brouwer Adriaan Goossens koopt in de zomer van **1835** een boerderij aan de noordoost kant op *de Westerik* van Jan van Engelen. Publieke verkoop van hout op stam in de winter van **1856** in *de Westerwijk*. Molenaar Peter Vingerhoets en kapelaan Joannes Vingerhoets te Loon op Zand verkopen op 12 november **1860** in de herberg van Antonius Goossens te Baarschot het bouwland in *de Westerwijk* aan Jacobus Heuvelmans. De gemeente Diessen verkoopt in januari **1862** schaarhout aan *de Westerwijk*. Verkoop van schaarhout in **1895** op *de Westerwijk* door notaris Frencken. Verkoop van bouwland 'het Schuurkes Hekken' aan *de Westerwijk* in **1899** in de herberg van Piet van den Hout.

Willebrordus Timmermans, armmeester van Diessen, verkoopt bij monde van notaris Huysmans op 26 januari **1903** 'mast of dunsel' aan *de Westerwijk*. Herbergier Petrus Hoosemans verkoopt in juli **1903** 'haver, evie en rogge' bij *de Westerwijk*. Notaris Huysmans verkoopt voor Antonie van Korven op 19 december **1907** schaarhout in *de Westerwijk*. Cornelis Willebrordus van Gils verkoopt in **1913** een boerderij in de Waterstraat en 'de Dobbhelhegge' in *de Westerwijk* in de herberg Huis ten Halve van Jan van Gestel.